

ETİK VE AHLÂK; BENZERLİKLER, FARKLILIKLAR VE İLİŞKİLER

Abdulkadir MAHMUTOĞLU*

ÖZET

Etik ve ahlâk aralarında farklılık, benzerlik ve ilişki bulunan iki kavramdır. Etik ve ahlak günlük hayatta ve akademik tartışmalarda birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bununla birlikte aralarında bazı önemli farklılıklar bulunmaktadır. Ahlak insan davranışları üzerinde çalışırken, etik evrensel felsefi prensipler üzerinde çalışmaktadır. Bu makalede etik ve ahlak kavramları tartışılmakta ve açıklanmaktadır. Makalenin sonunda etik ile ahlâk arasındaki farklılık ve benzerlikler sıralanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Etik, Ahlak, Etik-Ahlak ilişkisi.

ABSTRACT

Ethic and Moral; Similarities, Differences and Connections

There exist connections, similarities and differences between "ethic" and "moral". Ethic and Moral have study on human behavior and actions. Ethic and morals are used instead of each other in daily life and academic discussion. However, there are some important differences between these two expressions. While moral have study on human behavior, ethic think over universal philosophy principles. In this article, ethical and morals issues are explained. The end of this article, comments are made on the differences and similarities of "ethics" and "moral" in a list.

Key Words: *Ethics, Moral, Connections of Ethics and Moral.*

* Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı, Daire Başkanı, amahmutoglu@btk.gov.tr

1. GİRİŞ

Etik ve ahlak kavramları genellikle birbirlerinin yerine kullanılabilirdiği gibi, farklı anlamlarda da kullanılabilir. Bu iki kavramın birbirine karıştırıldığı durumlar olmaktadır. Bir anlam karmaşası yaşanmaktadır. Bir konuda kavramların anlamları açıklanmadan yorum yapılması yanlış anlamalara yol açmaktadır.

Etik ve ahlak kavramları toplumsal yaşamın her alanında gittikçe artan sıklıkla kullanılmaya ve yaşamın her boyutunda etkili olmaya başlayan iki kavramdır. Bu kavramların doğru ve yerinde kullanılması, araştırmaların, yorumların, sentez ve analizlerin isabetli olmasını sağlayacaktır. Birbirleri ile iç içe geçmiş bütün kavramlarda olduğu gibi etik ve ahlak kavramları da zaman zaman yanlış kullanılmaktadır.

İnsanlığın etik kavramını derinlemesine ve bütün boyutlarıyla algılaması neticesinde, bu kavramın yokluğunun maliyetini, varlığının katkısını daha iyi anlayacağı düşünülmektedir. Etik günümüzde yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Zaman içerisinde etik kurulların ve etik kuralların sayısının artması ile insanlık bu alanda gerekli birikime de sahip olacaktır.

Gelişmişlik ve modernleşme düzeyine göre her ülkede etik yargılar oluşmakta ve toplumsal kültür içerisinde kendine bir yer edinmektedir. Bu yönüyle etik ve ahlak kurumları, sürekli yenilenen ve diri olarak varlığını sürdüren bir yapı görünümündedir.

Felsefe bilmeden etik hakkında fikir yürütmek olanaklı olmadığı gibi artık etik bilgi sahibi olunmadan felsefe bilimine katkıda bulunmak olası değildir. Bütün bilim dallarının felsefeyle yakın bir ilişkisi bulunmakta ve böylece felsefe; bilimlerin kesiştiği bir kavşakta ve disiplinler arası bir konumda bulunmaktadır. Etik felsefenin bulunduğu konumdan da güç alarak yaşamın hemen her alanı ile ilgili düşünmekte ve bunlara ilişkin ortaya bir yargı koyabilme potansiyelini taşımaktadır.

Vicdan bilinci ve sorumluluk kavramı, etik ilişkilerde ve değerlendirmelerde temel ve belirleyici olguların başında yer almaktadır. Vicdanın onayı veya onaylamaması sorumluluk durumunu ve dolayısıyla etik ve ahlaka ilişkin değerlendirmeleri de etkilemektedir.

Etik insan eylemlerinin bilinç düzeyi ile ilgilenmekte, bir tutum ve davranışı ortaya çıkaran iradeyi irdelemektedir. Etik; yerel ile evrensel noktalar arasında daha çok ikinci noktaya ulaşma ve yakınlaşma çabasını göstermelidir.

Etik bir pusula özelliği taşımakta olup, yolun ya da rotanın yönlerini belirtmekte ancak hangi yoldan veya rotadan gidilmesi gerektiği konusunu insanların ilgi ve takdirlerine bırakmaktadır. Amaca ulaşmada her yolu meşru sayan bir anlayış yeryüzünü birçok alanda krize sürüklemektedir.

Etik bilgiye sahip olunması ve bu birikimin varlığı tek başına bir değer ifade etmemektedir. Bilgisayarlar her türlü bilgiyi depolamakta ve kullanılmaktadırlar, fakat herhangi bir değer yargısına sahip değillerdir. Bilgisayar hafızaları herhangi bir saygıyı hak etmezler. Bu bakımdan etik bilginin varlığı, uygulama veya pratik olmadan tek başına bir anlam ifade etmemektedir.

Değer yargıları dikkate alınmadan, yeryüzünde bu ölçüde devam eden bir tüketim sürecinin çok uzun bir zaman sürdürülebilmesi ve bu yükün gezegenimiz tarafından kaldırabilmesi olanaklı gözükmemektedir.

Gelişmiş ülkeler çok uzun zaman içerisinde büyük emek harcayarak bu günkü etik ve ahlaki anlayış düzeyine erişmişlerdir. İnsan kaynaklarının niteliği her alanda belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu yönüyle toplumların sosyal sermaye unsurları arasında ve en başta sayılması gereken değerlerinden birisi de var olan etik ve ahlaki düşünme ve değerlendirme alışkanlıklarıdır.

İnsan, duyguları ile mantığı, özgürlük istemiyle toplumsal kurallar, bireysel arzuları ile sosyal düzen arasında bir ölçü ve denge kurmalıdır. Bu ölçü ve denge bulunmadığı zaman gerek kişisel gerekse toplumsal alanda bir takım rahatsızlıklar ve uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal yaşamda ahlâk, daha çok töre anlamında tutum ve davranışları ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Etik ise bir sürecin ve nasıl sorusunun anlatımıdır. Bir başka ifadeyle; etik usul veya biçim, ahlâk ise esas ya da içerik ile ilgilenmektedir.

Ahlâk yerel olmakla birlikte evrensel olan ilke ve kuralların ilk önce yaşandığı ve denendiği alandır. Evrensel nitelik taşıyan etik çerçevenin yapı taşları yerel ahlâkî kurallardan oluşmaktadır.

Doğrunun, iyinin ve yükümlülüklerin neler olduğu konusu tartışılmaktadır. Gerek bireysel olarak, gerekse evrensel anlamda bu sorunlar ve tartışmalar yüzyıllardır süregelmektedir. Bu bağlamda mutlak doğru, iyi ve yükümlülük konuları insanlıkla birlikte gelişip evrimleşecek ve değişecek olgulardandır.

Ahlâkın yerel olarak nitelendirilmesinin en önemli nedeni yöreden yöreye değişen, kimi zaman birbirleriyle çelişen, toplumun içinde bulunduğu kültüre, sosyal ve ekonomik şartlara göre şekillenme özelliğidir.

Diğer bir anlatımla ahlâk deyimi hem kuralları ifade etmekte hem de insanın yapısal veya doğal yönünü açıklamakta kullanılmaktadır.

İnsanlık tarihinde kronolojik olarak felsefeden daha önce gelen dinlerin ve hukuk kurallarının ahlâkla ilgisinin felsefeye kıyasla daha öncelere dayandığı da söylenebilmektedir.

Evrensel olan birçok ortak değerın yerel uygulamada çok farklı sonuçları olabilmektedir. Bu yönüyle ahlâk, ortak değerlerin değişik kültürlerce yorumlanması ve algılanması kapsamında kendini anlamlandırmaktadır.

Akıl ve bilimde ne kadar gelişme ve ilerleme sağlanırsa sağlansın, insanın mutluluğu, özgürlüğü, eşitliği, onuru, adalet duygusu, huzuru gibi birçok gereksiniminin doyurulması etik birikme ve ahlâkî gelişmişliğe bağlı gözükmektedir.

Ahlâk kurallarının ilk ortaya çıkışının, bireyler arası ilişkilerin düzenlenmesi zorunluluğu ya da başka insanlara karşı tutum ve davranışların bir sorumluluk ilkesi temelinde düzenlenmesi gereksiniminden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Toplumsal yaşamda her an aralıksız işleyen kurallar öncelikli olarak etik ve ahlâk kurallarıdır. Diğer sosyal, hukuk, siyasal veya yönetsel kuralların uygulanışı kesintiye uğrasa bile etik ve ahlâka ilişkin kurallar yaşamın düzeyini ve sürekliliğini sağlamaktadır. Etik ilkelerin ve Ahlâk kurallarının aksadığı toplumda sosyal yaşamı ayakta tutmak büyük bir sorun haline gelecek ve zorlaşacaktır. Bütün sistemler etik ilkeler ve bir ahlâk anlayışına dayalı olarak varlıklarını sürdürme şansına sahip olmaktadırlar.

Ahlâk kavramı somut değerlerle ilgili iken, ahlâkîlik ve etik ilkeler daha çok soyut tanımlamaları ve kavramları anlatmaktadır.

Etik ve Ahlâk kavramlarına en yakın duran kavramların başında adalet gelmektedir. Adalet olmaksızın etik ilkeleri ve ahlâkîliği sağlayan özgürlük, eşitlik, mutluluk, huzur v.b kavramlardan söz etmek çok anlamlı olmayacaktır.

Ahlâk birçok unsura bağlı olarak toplumdan topluma, topluluklardan topluluklara farklılıklar taşımakta olup, son derece göreceli ve değişken bir yapıya sahiptir. Oysa etik daha evrensel bir nitelik taşımaktadır.

Bu çalışmada etik ve ahlak kavramları benzerlik ve farklılıkları boyutunda ele alınarak aralarındaki yakın ilişki irdelenecek ve dikkate değer noktalar vurgulanacaktır.

2. ETİK

Felsefenin bir disiplini olan etik, kendini ahlaki eylemin bilimi olarak anlamakta, ahlakilik kavramını temellendirmek üzere insan pratiğini, var olan ahlakilik koşulları açısından araştırmaktadır. Ahlakilik, bir eylemi ahlaki açıdan değerlendirme sonrasında iyi bir eylem olarak tanımlama olanağını veren nitelik anlamına gelmektedir. Etik üzerinde düşünmek sadece seçkinlere, ahlak filozoflarına ya da etik uzmanlarına özgü bir durum değildir ve olmalıdır. Her insan az ya da çok etik üzerinde düşünmekle beraber, genelde etiğe sistematik bir yaklaşım ile bakmaz ve kuram oluşturmaz, belirli sorunlar veya çelişkiler üzerinde durur ve sorun ya da çelişki çözüldüğünde de etik o kişinin gündeminden çıkar. Diğer taraftan yaşamın her diliminde insana özgü her tür sorunda etik tartışmalar görülebilmektedir ve çoğu zaman bu tartışmalardan bir çözüm üretilememektedir. (Pieper, 1999, s.22-23).

Toplumsal gelişim veya değişimin büyük bir hızla yaşanması, beraberinde birçok ahlaki ve hukuki ya da normatif zor sorunların çığ gibi büyümesine ve birikmesine neden olmuştur. Bu sorunların yol açtığı çelişkilere yanıt arama etkinliği bir tür etik çalışmadır. Bu etkinlik yalnızca açık uçlu ve yanıtız soruları ele almakla yetinmez, eski kuralları ve yanıtlanmış sorunları da yeniden irdeler, eleştirir, inceler ve bunlar için gerekirse farklı çözümler üretir (Çobanoğlu, 2007, s.3).

Modern toplumların geçirdikleri süreçlerin sonunda ortaya çıkan gereksinimlerinden dolayı her şeyi kapsayan bir etik anlayış ve insanların uymak sorunda olacakları ahlaki kurallar bütünü oluşturulduğunu ifade eden görüş sahiplerine göre Ahlak, insanların toplumla ve birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen kurallar dizgesi olup, değişik koşullara göre farklılık göstermektedir. Etik felsefenin bir dalı olarak insan ilişkilerine temel teşkil eden değerlerin ahlaki bakımdan iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış olarak nitelendirilmesi ile ilgilenmektedir. Modern etik anlayışının bilgi-iktidar ilişkisine dayandığı ve bu iki kanadın birbirlerini tamamladıkları ileri sürülmektedir (Kodal, 2003, s.36-37).

Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler, insanlığa sağladığı yararların yanında geleceğe ilişkin birçok kaygı yaratan duruma da yol açmıştır. Bu kaygılar etiğe olan ilgiyi arttırmış ve etik kodlar ya da normlar oluşturulmasına çalışılması gerektiğini ortaya koymuştur (Çobanoğlu, 2007, s. 12). Bu süreç hızlı bir şekilde işlemektedir.

Etik en yüce kavram olarak da nitelendirilebilecek mutluluk, özgürlük ve iyilik kavramlarıyla bütünleşmektedir. En yüce iyi, bütünüyle üstesinden

gelinmiş ve başarılı bir yaşam pratiğinin gerçekleştirilmesi amacıyla sürdürülen çaba ve çalışmalar çerçevesinde özgürlüğün gerçekleşme olanağı bulunduğu anlamlar alanının ufku olarak ortaya çıkmaktadır (Pieper, 1999, s.149).

Etiğin amacına bakıldığında bir dizi alt amaç ortaya konmaktadır (Pieper, 1999, s.18):

- İnsan pratiğini ahlaki niteliği bakımından açıklamak,
- Eleştirel, ahlak tarafından belirlenmiş bir bilinç geliştirmek,
- Eleştiri için etik argümantasyon biçimi ve temellendirme süreçleri oluşturmak,
- Ahlaki eylemin insanın keyfine bağlı olmadığını, aksine insan olarak varlığının vazgeçilmez bir niteliği olduğunu göstermek,
- İnsanı sevmeyi öğretmek.

Sokrates felsefeyi neyi bilmediğini bilme olarak tanımlamışken Yunan- cada bilgi sevgisi anlamında kullanılmıştır. Felsefe; insanın evrenle arasındaki ilişkiyi sistematik ve kavramsal olarak açıklayan bilimsel bilgi, etik ise felsefenin alt dalı olarak adlandırılmakta ve ahlaki değerler felsefesi olarak nitelendirilmektedir. Etik, insanın diğer insanlarla kurduğu ilişkilerde sorulabilecek her türlü sorunun "iyi- kötü" değerlendirmelerine göre yanıtlarını ver- meye çalışan değerler felsefesi olarak ortaya çıkmıştır (Çobanoğlu, 2007, s.9).

Aristoteles, etiği kuramsal felsefe olan mantık, matematik, metafizikten ayırmak suretiyle kendi başına bir felsefe alanı olarak ele almıştır. Pratik felsefeyi etik, ekonomi ve politika olarak üç alana ayırmış, kuramsal felsefenin konusunu değişmez ve değişir olgularla sınırlı tutarken, pratik felsefenin insan eylemlerini ve onların sonuçlarını konu ettiğini ifade etmiştir (Pieper, 1999, s.29).

Etik genel inançlarla, tavırlarla ya da alışılmış davranışları yönlendiren kurallarla ilgilidir. Felsefenin bir dalı olarak etik; bize nasıl yaşamamız gerektiğini gösteren geleneğin akıl süzgecinden geçirilmesini amaçlamaktadır. Bu anlamda her toplumun kendine özgü bir etiği vardır (Des Jardins, 2006, s.46-58). Etik, kısaca ifade edilirse; felsefenin bir dalı olarak ahlaki sorunlar ve ahlaki yargılar hakkında felsefi düşünme anlamındadır (Frankena, 2007, s.20).

19. yüzyıldan bugüne gelene kadar ortaya konan düşünce akımlarının en iyi analizinin yakın dönemlerde felsefeciler tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Bu çerçevede çeşitli düşünce akımları kapsamında yapılan

analizlerden biri de değer kavramının yeniden sorgulanması olmuştur. Böylece felsefenin alt disiplini olarak etik, insanın diğer insanlarla ilişkilerini sorgulamanın yanında, insanın doğal çevresiyle olan ilişkilerini de irdelemeye başlamıştır (Arapkirlioğlu, 2003, s.95). Etik; "iyi" ve "kötü"nün ne olduğu, "yanlış" ve "doğru"nun nasıl anlaşılması gerektiği gibi açılardan insana ait değerleri ele almaktadır (Gündoğdu, 1999, s.30).

İnsan tutum ve davranışları ile toplum yaşamında görülen eylemleri ve sosyal yaşamı irdelemeden ve eleştirel olarak değerlendirmeden kuramsal bir anlayış geliştirilmesi olanaklı görülmemektedir. Bir başka ifadeyle etik kuram içerisinde yer alan çeşitli düşünceler kapsamında, var olan kurulu düzene bir karşı çıkma ya da tez-antitez anlayışı bir bakış açısı olarak benimsenmektedir (Arapkirlioğlu, 2003, s.97-98).

Etik yargılar oluşturmak, doğru ve yanlışa ilişkin değerlendirmelerde bulunmak, neyin gerekli ya da zorunlu olduğunu ölçümlemek normatif etikle uğraşmak anlamına gelmektedir. Normatif kararlar insan davranışlarına yön verebilmektedir. Örneğin; fabrikalar çevreyi kirletmemeli, ormanlar ve tarım alanları yok edilmemelidir. DDT ve civa kirlenmesi önlenmelidir, nükleer enerji santralleri doğru mekânlara yerleştirilmelidir. Yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olan türler korunmalıdır gibi normatif kararlar açık ya da kapalı bir şekilde belirli bir etik davranış ölçütü ya da kuralına bağlanabilmektedir (Des Jardins, 2006, s.60).

3. AHLAK

Ahlak ile etik arasındaki ilişkiyi açıklamak ve anlatmak bakımından edebiyat bilimi ile uğraşanlar ile edebiyatçılar, tiyatro eleştirmenleri ile tiyatrocular, futbol eleştirmenleri ya da hakemler ile futbolcular arasındaki ilişki verilebilir. Bu ikili ilişkilerde ilkler konulara eleştirel bir yaklaşımla değerlendirme yaparlarken, ikinciler ise bizzat uygulayıcılar olarak işlerini yerine getirmektedirler. Eleştirmenler uygulayıcıların yerlerine geçmeden değerlendirme yapmaktadırlar. Buna benzer şekilde etikle uğraşanlarda ahlak konusuna belli bir mesafeden yaklaşarak değerlendirmede bulunmaktadırlar. Etik ile uğraşanlar bunu yapmakla ahlaki eylemlerde bulunmamakta, aksine sadece bir bilim adamı olarak eleştirel bir yaklaşımla ahlaki olanı ortaya koymakta ve yansıtmaktadırlar. Bir başka deyişle etik, ahlaki pratiğin kuramı olarak bizzat ahlak pratiği değildir (Pieper, 1999, s.33-34).

Ahlak bir açıdan değerlendirildiğinde toplumsal bir kurum olarak, bireyin kendine rehber alacağı basit bir keşfi ya da buluşu olarak görülmemelidir. Kişinin dili, dini, devleti gibi bireyden önce var olur ve bireyden sonrada var

olmaya devam eder, birey bunun içine doğar ve az ya da çok onun bir parçası olmaktadır. Ahlak bireylerden isteklerde bulunur, bu istekler dışsal niteliktedir ve bireyler bunu belli ölçülerde içselleştirmektedirler. Toplumsal bir düzen olarak düşünüldüğünde ahlak, hukuk kurallarına, geleneklere veya görgü kurallarına benzemektedir. Diğer taraftan Ahlak hukuk kuralları gibi yasama, yargı veya yürütme gücü aracılığı ile oluşturulamaz ve değiştirilemez bir nitelik taşımaktadır. Fiziksel güç uygulanarak tehdit edilemez ancak, övme, kınama, ödüllendirme, beğenme, yerme ifade eden sözlere dayalı olarak çeşitli yaptırımlara sahiptir. Ahlak felsefecileri için ahlaki aşamalara ayırmak olağan bir haldir ve akılcı, töresel, grupsal kişisel ahlak gibi kavramlaştırmalar kullanılmaktadır (Frankena, 2007, s.23-26).

Kişilere ahlaki eylemin anlamının yöntemsel, kültürel ve sistematik biçimde aktarılması etik aracılığı ile olmakla birlikte, etik ahlaki eylemin yerini tutmadan bilgiye dayalı yapısını ortaya çıkarmaktadır. Etik, bir yandan ahlaki davranış modellerinin ve temel tutumların betimlenmesi ve çözümlenmesi ile uğraşmakta iken, diğer yandan ahlakiliğin gerekliliğinin yöntemsel açıdan temellendirilmesi suretiyle pratiğin değerlendirilmesine yönelik eleştirel ölçütleri aktararak, karmaşık görünen ahlaki eylem alanını kavramsal olarak açar ve insanın bu alanı akıyla kavrayabilecek bir hale gelmesine katkı sağlamaktadır (Pieper, 1999, s.20).

Ahlâk sözcüğü etik kavramından türetilmiştir. Etik daha çok ahlâk ilkelerine ilişkin felsefi çalışma olarak tanımlanabilmektedir. Bu disiplin, yalnızca doğru veya yanlışın ne olduğu ile değil aynı zamanda ahlâkî ödev ve sorumluluğun ne olduğuyla da ilgilenmektedir. Shea'ya göre etik kavramıyla ifade edilen ahlâk; bir ahlâkî ilkeler grubunu ya da değerler dizisini, belirli bir teoriyi ya da ahlâkî değerler sistemini, bir birey ya da mesleği yöneten davranış ilkelerini ve standartlarını kapsamaktadır. Ahlâk; bir birey ya da grubun belirli eylemlerinin doğruluğunu veya yanlışlığını, eylemi yapanların iyi veya kötü yanlarını ve bu eylemlerin amaçlarına ilişkin olarak insanlığın refahının ve mutluluğunun unsurlarını araştıran, bunları teşvik eden, gerekli tutum ve davranışları açıklayan standartlar, değerler, ilkeler ve kurallardan oluşan bir kavram olarak ifade edilebilmektedir (Özgener, 2004, s.5-6). Bütün ortak noktalarına karşın etik ile ahlâk kavramları birçok farklılık taşımaktadır.

İnsan eylemlerine ilişkin ahlaki sorunlar ve çelişkilerin belirlenmesi ve tanımlanması ile çözüm önerileri geliştirilmesi, ahlaki sonuçları üzerinde en ince ayrıntısına kadar düşünebilme ve bu düşünmenin olgunlaşmasıyla haklı

gerekçelere dayalı çözümlere karar verebilme etik aracılığı ile olanaklı hale gelebilecektir. Böylece herhangi bir çıkarı nedeniyle eylemde bulunan insana, eylemini etik açıdan temellendirmek istediğinde, kendisine argümantasyon stratejileri sunulmuş olmaktadır (Pieper, 1999, s.20-21).

Düşünce tarihi boyunca birçok düşünür ahlak felsefesi ile ilgili fikirlerini belirtmişler, ahlakın mahiyeti, insanın mutluluğu, iyi, kötü, haz, elem, erdem gibi soru ve kavramlarla ilgilenmişlerdir. Ahlak felsefesi bir felsefe disiplini olup, bu konu sadece felsefenin değil, dinlerin, hukukun ve sosyal bilimlerin diğer bölümlerinin de ilgi alanına girmektedir (Durak, 2003, s.10-11).

Ahlakın içeriğine bakıldığında bağlayıcı olduğu kabul edilerek belirlenmiş olan norm ve değerlerin soyutlaması olduğu görülmektedir. Bunlar daha çok buyruklar ve yasaklar şeklinde uyarıda ve çağrıda bulunan norm ve değerlerden oluşmaktadır. Her bir grubun ve toplumun ahlakı ayrı olarak karşımıza çıkmakla birlikte, çeşitli ahlakları süzerek, buradan kapsamlı bir insanlık ahlakına ulaşmaya çalışmanın başarı şansı da bulunmaktadır. Özgürlük, eşitlik, insan onuru, adalet v.b. birçok temel değer hemen her yerde ahlakın temelini oluşturmaktadır. Asıl zorluk bu değerlerin farklı yaşam biçimlerine ve kültürlerine aktarılmasında ortaya çıkmaktadır (Pieper, 1999, s.36-37).

Ahlakla bağlantılı üç tür düşünme şekli olduğu söylenebilmektedir. Bunlardan birincisi betimleyici deneysel inceleme olup, tarihsel ya da bilimseldir. Örneğin insanbilimciler, tarihçiler, ruhbilimciler ve toplumbilimciler tarafından yapılan incelemelerdir ve amaç ahlak olgusunu betimlemek ya da açıklamak veya etik sorularla bağlantılı bir insan doğası teorisi ortaya koymaktır. İkinci tür normatif düşünme şekli olarak neyin doğru, iyi veya yükümlülük olduğunu soran herhangi birinin uyguladığı düşünme şeklidir. Üçüncü tür ise analitik, eleştirel ya da meta-etik düşünme şeklidir. Ahlaki anlamda doğru, iyi, sorumluluk, özgürlük, yükümlülük gibi kavramların anlamı ve işlevi üzerinde düşünerek, etik yargılar ve değer yargılarının nasıl oluşturulduğu ya da doğrulandığı, ahlakın doğasının ne olduğu, ahlaki olan ile ahlaki olmayan arasındaki farkın ne olduğu gibi sorular sorarak bu soruların cevaplarını vermeye çalışmaktadır (Frankena, 2007, s.20-21).

Kimi düşünürler kişisel ahlakın, toplumsal boyutta da geçerli hale getirilerek, bireyin eylemlerinde sorumluluk kriterine göre hareket edilmesini önermektedir. Günümüz toplumunda birçok olgunun ahlakı etkisizleştirmekte olduğu ve hatta yok etmekte olduğunu belirtilmekte ve eleştirilmektedir. Bilim ve teknolojideki gelişmelerin getirdiği sosyal ve ekonomik sorunların,

bugünün dünyasını güvensizlik ve dengesizliklerle sarmaladığını ifade etmektedir. Bu nedenle sosyal, siyasal ve ekonomik yaşamda ahlaki kapasitenin artırılması büyük önem taşımaktadır (Kodal, 2003, s.55).

Ahlakilik iyi olma isteğidir ve bu isteği temel tavır olarak seçmiş olan kişiler de ahlaki yetkinliğe sahip olan kişilerdir. Ahlaki yetkinlik ve sorumluluk taşıyan bu kişiler, kararlarında yalnızca kendini değil, birlikte yaşadığı insanların ve toplumun da sorumluluğunu üstlenebilen aydın insandır. Etiğin ana konusu da ahlak ve ahlakilik ilişkisidir. Etik bu ilişkiyi yansıtarak eleştirel olma hedefine ulaşmaktadır (Pieper, 1999, s.48-49).

İnsanların kendileri ve toplum için hangi amaçların iyi ve doğru olduğu değerlendirilip karara bağlanıyor, davranış ve eylemlerin içeriği genel kabul gören kurallara uygunluğu açısından irdeleniyorsa ahlakilik boyutu ele alınmaktadır. Eylem ve davranışlarda iyi ve doğru olma isteği temel tutum olarak benimsenmişse ahlaki yetkinlik söz konusudur (Yıldırım, 2003, s.9).

Ahlak kavramı bir düzen kavramıdır; ilke kavramı değildir. Düzen kavramlarına örnek olarak; devlet, sanat, bilgi v.b. kavramlar verilebilir. Bu kavramların temellendirilmesi ilke kavramları aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Adalet, gerçeklik, güzellik v.b. ilke kavramları düzen kavramlarının anlamını ortaya çıkaran nitelikteki kavramlardır. Ahlak kavramı düzen kavramı iken ahlakilik kavramı bir ilke kavramıdır. Ahlak insana özgü özgürlüğün tarihsel biçimlenişidir ve ahlakilik kavramıyla sürekli temellendirilmesi ve meşrulaştırılması gerekmektedir (Pieper, 1999, s.45-47).

Ahlak kurumu pek çok unsur içermektedir. Bunlar; yargı biçimleri, yargıların nedenleri, kurallar, ilkeler, idealler ve erdemler, genel yargılar, hisler, yaptırımlar bakış açıları gibi yargılardır. Ahlaki ya da etik yargı türleri çok çeşitlidir. Genel ya da tekil olabilecekleri gibi zaman ve kişiye bağlı olarak da farklılaşabilmektedir. Bazen ahlaki yargılarımızda belli bir eylem ya da eyle türü için ahlaki olarak doğru, yanlış, ödev, yükümlülük, gerekli veya gerekli değil denmektedir. Kimi zaman ise eyle ya da eylem türleri için değil kişiler, güdüler, niyetler, karakter özellikleri hakkında değerlendirme yapılır ve onları ahlaki olarak iyi, kötü, erdemli, ahlaksız, sorumlu, ayıp, kutsal, rezil v.b. diye adlandırma yapılmaktadır. Bu yargılardan ilkinde ahlaki yükümlülük yargıları ya da ödevci yargılar, ikicisine ise ahlaki değer yargıları ya da erdemci yargılar denmesi mümkündür (Frankena, 2007, s.28-29).

Ahlak bireyin içinde büyüdüğü ve aktif olarak biçimlendirilmesine katkıda bulunduğu topluluğun anlam ufkunu temsil etmekle birlikte bir grubun bir

kısmı için özel nitelikte ahlak olarak da ortaya çıkabilmektedir (Pieper, 1999, s.39).

İyi ve kötünün ne olduğu, neyin doğru neyin yanlış olduğu, meşru olan ile yasak olanın neler olduğu ve neyi yapmak neyi yapmamak gerektiğine ilişkin sorular ahlaki sorulardır. Sosyal yaşam da her gün karşılaşılan bu tür sorulara etiğin ortaya koyduğu ve toplumsallaşma sürecinde öğrendiğimiz ilkeler çerçevesinde yanıt bulur. Böylece, davranış ve eylemlerimizi oluştururuz (Karali, 1999, s.7).

Ahlak felsefesi, insanların benimsedikleri ahlak kurallarını yetersiz görmeleriyle başlamış olduğundan dolayı ahlak felsefecileri yaşanan kültürün kurallarını ölçüt olarak alınması fikrine her zaman eleştirel yaklaşmışlardır. Yapılan itirazların bir nedeni toplumun yürürlükteki kurallarının çok kesin olmaması, istisnalarının bulunması ve bazen aralarında çelişkilerin görülmesidir. Bir diğer neden de toplumda hâkim olan kuralların genel olarak sözlü, olumsuz, tutucu olmaları ve yapıcı, olumlu ve yeni koşullara her zaman uyum sağlayamamalarıdır. Öte yandan bir toplumun kurallarının kötü, ahlaka aykırı, yanlış, adaletsiz ya da anlamsız olmaları ve insan yaşamına zarar verecek nitelikte olması, kültürden kültüre değişen bir durumda bulunduğu yönünde de itirazlar söz konusudur (Frankena, 2007, s.35-36).

Ahlaki ve töresel sıfatları iki anlamlıdır; hem geçerli olan ahlak veya töre kuralının izlenmesi anlamına gelmekte, hem de eylemin oluşma nedeninin insanın ahlakiliğinde ve töreselliğinde bulunması anlamına gelmektedir. Buna göre bir insanın ahlaksız olduğu söylendiğinde onun davranışının veya eyleminin çoğunluk tarafından kabul gören ahlak yasalarına uygun olmadığı ya da onun karakterinin bozuk olduğu ifade edilmektedir (Pieper, 1999, s.31).

4. ETİK-AHLAK İLİŞKİSİ

Etik; ahlak felsefesinin kavramsal boyutunu ve ahlakın teorik kısmını oluşturmakta ve ahlak üzerinde felsefi çerçevede düşünmek anlamında kullanılmaktadır. Böylece neyin iyi neyin kötü, doğru ve yanlışın ne olduğu, insan yaşamının amacının ne olması gerektiği, ahlaklı ve erdemli bir yaşamın içeriğinin nelerden oluştuğunu araştıran felsefenin bir dalı olarak etik, ahlaki kavramları analiz ederek, iyinin ve doğrunun ne anlama geldiği, bir eylemi iyi ya da yanlış yapan unsurların ne olduğu gibi konular üzerinde durmaktadır. İonna Küçüradi'nin belirttiği gibi yeryüzünde ahlak ilkeleri bulunmayan bir toplum mevcut olmadığına göre, yere ve zamana göre değişse de ahlak ve dolayısıyla onun teorik boyutu olan etik, bütün toplumların sahip olduğu bir değerdir. Bu anlamda etik, felsefenin bir dalı olarak insan davranışlarının

belirli normatif ilkeler ışığında ele alınıp incelenmesi, böylece normatif boyutta bir değerlendirmedir (Durak, 2003, s.12-16).

“Etik” sözcüğünün kökeni, Yunanca birbirinden oldukça farklı anlamlara işaret eden “ethos” sözcüğüne dayanmaktadır (Pieper, 1999, s.30). Bu sözcük genellikle bir kişinin esas yeri ve yurdu, ikamet ettiği ev ya da memleket anlamının yanında alışkanlıklar, geçmişten gelen birikimler, insan davranışlarının bilinen tarzları, töreleri ve adetleri gibi anlamları kapsamaktadır. Bunlara ek olarak töresel ve ahlaksal bilinç, inanç, tutum, karakter vb. anlamlar da karşımıza çıkmaktadır (Atayman, 2006, s.11).

“Ethos” sözcüğünden gelen etik, ahlak kuramı ya da teorik ahlak olarak da basitleştirilebilir. Çok eski dönemlerden beri, evrensel iyi ve evrensel doğru olup olmadığı ve bunlara ulaşıp ulaşılamayacağı ile meşgul olan etik, iyi ve doğru kavramlarının ne olduğunu araştırmaktadır. Ahlak ise kişinin sonradan edindiği tutum ve davranışlar için kullanılırken, aynı zamanda toplumun benimsediği değer sistemlerinin de adı olarak kullanılmaktadır (Arda, 2004, s.21-22).

Etik, iki farklı anlama sahiptir. Bunlardan ilkinde, alışkanlık, töre, gelenek anlamlarını taşır ve bunlara uyanların ve uygulayanların etiğe göre davrandığı belirtilir. Diğer anlamı ise daha dar ve asıl anlamı olarak kabul edilir ve kişilerin kendisine aktarılan eylem kurallarını ve değer ölçülerini sorgulamadan uygulamayıp, aksine, kavrayarak ve üzerinde düşünerek talep edilen iyiyi gerçekleştirmek için onları alışkanlığa dönüştürme durumunda, etiğe göre eylemde bulunulmuş veya davranılmış olduğu anlatılmaktadır (Pieper, 1999, s.30).

Bir disiplin olarak etik, felsefenin özel bir kolunu temsil etmektedir. Felsefi etiğin kurucusu Aristoteles; döneminin çok yönlü ve çeşitli sorunlarını felsefe boyutunda incelemiş, ahlaki tutum ve davranışların biçim ve şartlarını analiz etmiş, ahlaki olanın özünü, amaç ve hedeflerini sistematik bir şekilde ifade etmeye çalışmıştır. Bu çabalarla birlikte etik kavramı felsefeye girmiş ve ahlaka yönelik felsefi incelemelerin tanımlayıcısı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Atayman, 2006, s.19).

Etik davranışı; bireye içinde bulunduğu toplumun yüklediği ödev ve sorumluluklar, bireyin kendi vicdanı, iyi niyet duyguları, iyilik, doğruluk ve sevgi anlayışı yönlendirmektedir. Bireylerin eylemlerini iyi ya da kötü olarak değerlendirmek iyilik, doğruluk, sevgi gibi ahlaki kavramlarla mümkün olabilmektedir. Ahlaki olarak uygun görülen eylemler iyi, uygun görülmeyenler ise kötü olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan Kant, eylemin iyi

niyetle yapılmış olmasını bu eylemin iyi olarak nitelendirilmesi için yeterli görmüştür. Bununla birlikte eylemin doğru olması da gerekmektedir ve büyük önem taşımaktadır. Neticede eylemin iyi ya da iyiliğe yönelmesi ile birlikte doğru olması kritik bir şarttır (Kılavuz, 2003, s.27-30).

Modern toplumun ahlakı dışladığı, etkisiz hale getirdiği ve belirli etik anlayışların bir çözüm üretmediği ifade edilmektedir. Özellikle Kant'ın etik anlayışında eylemin sonucunun önemsenmemesi, niyetin iyi olmasının yeterli görülmesi, ödev ve sorumluluklarını iyi niyetle yapan bireyin görevini yapmış sayılması, ödevin mutlaklığının önemsenmesi gibi konular eleştiri konusu yapılmaktadır. Bu anlayışın kişiyi kaygı ve belirsizlikten kurtardığı, böylece insanın eyleminin sonuçlarını hesaba katmadan gönül rahatlığı ile ödevini yerine getirmesini sağladığı belirtilmektedir (Kodal, 2003, s.38-39).

Etik, ahlaki eylemin yerini tutmak yerine bu eylemlerin bilgiye dayalı olan yapısını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bir yandan ahlaki davranış modellerinin ve temel tutumların irdelenip anlaşılması, öte yandan da ahlaki gereksinimlerin yöntem olarak belirlenmesi amacıyla tutum ve davranışlar ile eylemlerin betimlenmesine dönük ölçütler ortaya koyar. Bu yönüyle karmaşık ahlaki eylemleri kavramsal olarak açıklayıp anlaşılmasına katkı yapar. Böylece etik; ahlak üzerinde sistemli bir düşünce, irdeleme, araştırma, soruşturma, tartışma aracılığı ile ahlaki problemlerle ilgilenmektedir. Etik, ahlak üzerinde çalıştığından dolayı, normların meşruiyeti ve haklılığını eleştirel bakış açısıyla sorgulamakta, siyaset ve hukukla yakın bir ilişki içerisinde bulunmaktadır (Yıldırım, 2003, s.10).

Pratik niyet ve hedeflere yönelik bir kuram olma özelliği taşıyan etik, siyaset ve hukuk felsefesini kapsayan pratik felsefenin en temel ve klasik alanlarından biridir. Etik bir ahlaki eylem kuramıdır ama bu kuram öncelikle bilgi adına değil, eylem adına geliştirilir. Bu nedenle etik, kuram oluşturma amacıyla ve entelektüel bir doyum sağlamak için hazırlanan zihinsel bir çalışma değil, düşünce ile eylemin ilişkisidir (Pieper, 1999, s.60).

Etiğin temel amacı ve ilkesi; insanın iyi temellendirilmiş ahlaki kararları kendi başına vermek durumunda olduğunu ve bu kararları verirken başka hiçbir kimseye veya otoriteye teslim olmaması gerektiğini göstermek olarak özetlenebilmektedir. Ahlaki sorunlar çerçevesinde hiçbir kimse doğuştan bir başkasından daha yetkin değildir ve olamaz. Bu konuda kişinin daha bilgili, aydın, bilinçli ve eleştirel yaklaşım açısına sahip olması sadece kendi yerini daha kolay bulmasını sağlar. Kişi bağımsız olarak ahlaki sorunlar ve çelişkiler üzerinde düşünebilir ve çözüm önerileri geliştirebilir. Bu süreçte etiğin çok

önemli bir işlevi vardır; bireyi vesayet altına almadan, toplum içerisinde yaşamını sürdürürken bireyin kendini nasıl kendi olarak gerçekleştirebileceğine ya da kendisi nasılsa ve neyse o olarak var olabileceğine ilişkin yol ve yöntemleri göstermektir (Pieper, 1999, s.21).

Kişi neyi isteyince eylemi ahlaksal bir değer taşır ve etik ilkelere uygun olur dendiğinde bu konuda kesin olarak söylenebilecek tek şey, kişinin istemelerini belirleyen ilkelerinin ahlak yasasının istediği genellik ve nitelikte olmaları gerektiğidir. Kişinin istemelerini belirten ilkeler, her akıl sahibi varlık için geçerli olabilecek nitelikte ise, ancak o zaman ahlak yasasına uygunluk olabilecektir. Bu durum özetle "ahlak yasasının istediği tarzda eylemde bulun" demektir. Kant, her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun" şeklinde dile getirmektedir. Bu buyruk ahlak yasasının istediği nitelikte bir ilkedir. Ahlak yasasına uygun bir eylemde bulunmak isteyen bir kişi, iyi bir "istem" de bulunuyor demektir. Özetle, Kant'ın bu ilke ile ortaya koyduğu, değerli bir eylemin özelliği, bu eylemin yapılmasında kişinin amacı kendine ve başkasına insan olarak muamele etmekse, yani kendini ve başkasını sırf araç olarak değil, amaç olarak ta görmekse, eylemi ahlaksal bir değer taşımaktadır (Kuçuradi, 2006, s.63-64).

Etik ilişkilerde belirleyici olabilen davranış ilkeleri, genellikle kişinin yapılıp-yapılmaz, etmeli-etmemeli konusunda, yani bazı gereklilikler konusunda ki düşüncelerini ve genel kabullerini anlatmaktadır. Doğru hareket etme konusundaki inanç ve ilkeler kişi bir hedefe yöneldiğinde, yapacağı eylemlerin tarzını belirlemektedir (Kuçuradi, 2006, s.72-73).

Etik, bir eylemin içeriği ne olursa olsun, ahlaki olarak tanımlanabilmesi için uyulması gereken koşulları biçimsel yollardan yeniden kurarak, ahlakla ilgili bütün sorunları çok genel, ilkesel ve soyut düzlemde tartışmaktadır. Bu nedenle etik, hangi somut amaçların tek tek iyi ve herkes için ulaşılmaya değer amaçlar olduğunu belirlemez, daha çok ölçütleri belirler ve bu ölçütlere göre öncelikli ve iyi amacın hangisi olduğunun bağlayıcı bir şekilde kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir. Özetle etik ilkeler, iyi olanı değil, bir şeyin iyi olduğuna nasıl hükmedildiğini ve varıldığını ifade etmektedir (Pieper, 1999, s.28).

Etiğin ilgisi, bir kişinin bir eylemde bulunmaya karar vermesinden daha çok, neye karar verdiği ve verdiği kararla gerçekte ne yaptığıdır. Bir başka deyişle istenen ile verilen karar ve hedef arasındaki, yani istenen ile diğer kişiye yapılan arasındaki farktır (Kuçuradi, 2006, s.65).

Etiğin soruları, günlük yaşam pratiğinde görülen sorunların radikalleştirilerek öne çıkmasıyla gelişmiştir. Ahlaki sorular daha çok emir ve bildirme kipindeki ifadelerdir. Örneğin; yalan söylemeyeceğine söz ver, sadık kalacağına söz ver, işini düzenli ve titiz yap, saygılı davran, yardım et gibi emir ifadeleri ile yardım etmek bir erdemdir, başarı için çok çalışmak gerekir gibi bildirme cümleleridir. Etik ise konu olarak daha temel ve genel soruları ele almaktadır (Pieper, 1999, s.49-50):

- Verilen sözleri neden tutmak gerekmektedir?
- Neden yalan söylenmez?
- Neden güvene ihanet edilmez?
- İnsan neden her zaman üstüne düşeni yapmak zorundadır?
- Düzenli ve titiz olmak insanın neden görevidir?
- İhtiyacı olana yardım etmek neden zorunludur?

Etiğin ele aldığı temel sorular sonuçta bizi "neden insan esas olarak ahlaki davranmalı, ahlak dışı davranışlara girmemelidir" sorusuna götürmektedir. Etik sadece kesin ve son olacak nitelikteki yanıtların peşindedir ve bu yanıtlar yeni sorulara götürmeyen, şartlı ve sınırlı olmayan son yanıtlardır. Ahlakı gerektiği gibi temellendirmeye çalışan etik, normatif olma iddiasını garanti edecek mutlak olana ve nihai geçerlilik taşıyana dayanmak zorundadır (Pieper, 1999, s.50-51).

Etik eylem bakımından yapılacak değerlendirme, gerekeni gerçekleştiren ve gerçekleştiremeyen eylemler açısından yapılabilmektedir. Yapılması gereken nedir ve ne tür özellikler taşımaktadır sorularına verilecek yanıtlar bu değerlendirme için gereklidir. Gereken eylem kimi zaman hedefe ulaşacak tarzda olan veya istediğini gerçekleştirecek tarzda hareket etmek olarak anlaşılırken, kimi zaman da kişinin belirli bir ilişkide yapılması gerekeni bulup yapması anlamına gelmektedir. Belirli bir ilişkide eylemin mutlaka doğru olması, onun değerli ve etik bir eylem olmasını gerektirmemektedir. Bir doğru eylemin aynı zamanda değerli ve etik eylem olabilmesi, bu doğru eylemin insanın değerine en az zarar vermesi, en az harcaması, eylemin yapıldığı ortam hesaba katıldığında insanın değerini en az zedelemesi ile ilgilidir (Kuçuradi, 2006, s.78-81).

Bir eylemin etik değerlendirmesinin üç ana dayanağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kişinin tutum ve eylemini anlama, neden-niçin olduğunu görme ve böylece eylemin doğru bir şekilde tanımlanmasıdır. İkinci aşama;

kişinin eylemi yaptığı koşullar içinde başka eylem olanakları bakımından özelliğini yani değerini fark etmez. Bu iki aşamayla elde edilen eylemin değerinin bilgisi ile insanın değeriyle ilgisinin kurulması ise etik değerlendirilmenin üçüncü aşamasını oluşturmaktadır. Bu ilginin kurulması, o eylemin değerliliğini-değersizliğini ya da doğruluğunu-yanlışlığını belirler. Böylelikle bir eylemin değerliliği, o eylemin insan için ifade ettiği anlam olarak ortaya çıkmaktadır (Kuçuradi, 2006, s.16-17).

Etik değerlendirme sürecinde kişinin yaşantısı, inançları, amaçları, istekleri, bireysel özellikleri, özel ihtiyaçları da etkilidir. Kişi değerlerini değerlendirerek sağlanan etik bilgisi aracılığıyla bir bilinç ve bir inanç oluşturulabilmekte ve bu bilinç-inanç ona sahip kişilerin diğer kişilerle ilişkilerinde yaşantılarını belirlemektedir (Kuçuradi, 2006, s.37-62).

Etik, değerlerin sorgulandığı, iyi-kötü kavramlarının eleştirel değerlendirmelerinin yapıldığı, felsefenin bir alt dalı olarak "değerler felsefesi" olarak adlandırılabilen bir alandır. Ahlak felsefesi olarak etik, her konuyla ilgili normların yapısına ilişkin düşünceler oluşturmakta, değerlendirmeler yapmakta, yeni sorunlara ilişkin çözüm önerileri oluşturup tartışmakta ve netice olarak her konuyla ilgili felsefe alanında iyi-kötü değerlendirmesi yapmaktadır (Çobanoğlu, 2007, s.24).

Etik ahlaktan farklı olarak somut eylem talimatları ve kurallar ortaya çıkarmaz, daha çok iyi davranmak isteyenleri farklı durumlarda önem taşıyan normları sorunlaştırmaya ve özel bir durumda yapılması gerekenin ne olduğuna karar vermeye çağırır. Bu noktada, her kişinin kendi düşüncesi, iradesi ve eylemi içerisinde bulunan özgürlük gerçek ve somuttur, özellikle de bunun için etik felsefi özgürlük öğretisi olarak yol ve yöntem göstermek niyet ve kararlılığındadır (Pieper, 1999, s.155).

Etiğin ahlakla olan ilişkisini ve farkını anlamak açısından etiğin amaçlarına bakmak gerekmektedir (Pieper, 1999, s.151-152):

1- Özgürlüğü insanın istek ve eylemleri içinde göstermek için, yaşam pratiğinin ve geçerlilik taleplerinin ahlaki haklılıklarını kuramsal olarak aydınlatılmasıdır. Böylelikle insanlar diğer insanların özgürlük alanının sınırlarına saygı duyacak ve bu alanlarda ortaklaşa bir yaşam sürdürebileceklerdir.

2- Yaşam pratiğinin meşruluğu açısından eleştirel bir bakış açısına göre değerlendirilme yapılmasının öğrenilmesidir. İnsan istek ve eylemlerinin ahlakilik taleplerini karşılayıp karşılamadığı ve özgürlük ilkesinin mutlak olarak gerçekleşip gerçekleşmediğini eleştirel bir gözle yoklamaktır.

3- Eylemde bulunan insanların ahlaki yetkinlik kazanmasıdır. Ahlaki yetkinlik toplumsal sorumlulukla ilişkili bir kavram olarak; eylemin yapılmasını gerekli kılan tüm durum ve şartlarda özgürlük ilkesi açısından zorunlu olan iyi bağlamında karar verebilmektir. Ahlaki yetkinlik modern erdem olarak da ifade edilebilmektedir. Bu kavram, herkesten beklenen ahlaki davranma ve yargılama becerisini, herkesin özgürlüğe saygı göstermeye ve özgürlük temelinde hesap vermeye hazır olmasını öngören sosyal sorumluluğu anlatmaktadır.

Etik görüşlerin tarihine bakıldığında Kant'ın bir eylemi "yapmayı isteme" ile ilgili görüşleri ve ilkeleri ortaya koyduğu bilinmektedir. Bu noktada eylemin "isteme" yönüyle ilgilendiğini, eylemin değerlendirilmesi için bir ölçü olarak "isteme özgürlüğü" ve eylemin ahlaksal bir değer taşıması için neyin istendiği üzerinde durulduğu görülmektedir. Böylelikle ortaya konan ilkelerin temel ilkesi Kant'ın "ahlak yasası" dediği ve "istemenin ilkesi, her defasında genel bir yasama ilkesi olarak geçerli olacak şekilde eylemde bulunmak" şeklinde ifade edilmektedir (Kuçuradi, 2006, s.62-63).

Etik doktrinleştirme, ideolojileştirme ve ahlak öğretmek peşinde ve amacında değildir. Yalnızca günlük yaşam pratiğinde özgür insan olmanın çeşitli şekilleri açısından insan varlığının insani yanı olan özgürlük ilkesini anımsatmaya ve gündeme getirmeye çalışmaktadır. Özgürlüğü istisnasız her pratiğin adeta bağlayıcı ölçütü olarak öne sürmektedir. Etik bakımından ne kadar yüksek kalitede olursa olsun, hiçbir kuram ve bilimin insanın özgürlüğünü elinden alamayacağı düşüncesini ısrarla vurgulanmaktadır. Çünkü insan kendini diğer özgür olanlar arasında özgür olarak kavramak ve eylemleriyle bunu gerçekleştirmek zorunluluğundadır (Pieper, 1999, s.155-156). Etik bu düşünceleriyle postmodernizme yakınlaşmaktadır. Postmodernizm de insan özgürlüğünü sınırlayan bütün kuram ve düşünceleri yadsımakta, kuram ve bilimin insan özgürlüğünü ve yaşamını çeşitli kurallar getirmek suretiyle sınırladığını ileri sürmektedir. Bu noktada özgürlüğe bakış açısından etik ve postmodernizm arasında bir düşünce bağlamı ve ilişkisi gözlenmektedir.

Etik insanları ahlaklı yapmaz, bir insan yalnızca kendiliğinden, kendi aracılığı ve kendi iradesiyle iyi ya da kötü insan olabilir. Kötüyü ve iyiyi ortaya çıkaran nedenler vardır ve etik eylemde bulunan kişileri ahlaki eylemin konusu ve koşulları hakkında aydınlatarak onlara özgürlüğü mutlak olması gereken iyi anlamında kavratarak etkili olmaya çalışmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca ortaya çıkan iyilik ve kötülükler etiğin ne başarısı ne de başarısızlığı olarak değerlendirilebilir. Çünkü etik insanların aklına hitap ederek onları iyiyi

yapmaya teşvik etmek için kendi yol ve yöntemlerini sürekli olarak düzeltmeye, geliştirmeye ve yetkinleştirmeye çalışmaktadır ancak bireyin özgürlüğünü dışlayarak ve hiçe sayarak ya da bireyin özgürlüğüne karşı davranarak hiçbir şekilde herhangi bir iyi niyet üretmeye kalkışamaz. Bu durum etiğin hem gücü hem de yetkisi dışında olan bir konudur (Pieper, 1999, s.154).

Diğer taraftan etik bir süper ahlak da değildir ve insanlığa bağlayıcı eylem normları içeren bir katalog sunmamaktadır. Ahlaki normlar, özgürlüğün herkesin özgürlüğü adına kendini sınırlaması durumunda başvurulacak pratik kurallar olarak, insanların yaşamında karşılıklı olarak birbirlerini kabullenme süreçlerinden doğmaktadır. Özetle etik; otoriter bir güç değildir ve özgürlüğün yanlış anlaşılmasını bildirmektedir. Etiğin görevi, sadece maddi normları yargılamanın ölçüsü olabilecek biçimsel normları temellendirmek ve bunu bireyin özgürlük alanlarına dikkat ederek, özen göstererek ve bakarak çizmektir. Bu nedenle etik bir olaylar koleksiyonu da değildir. Elde bir katalog olmadığı için, önceden belirlenmiş ahlaki normlara bakarak belli bir durumda neyin yapılması gerektiğini bildiren en yüksek ahlaki merci de değildir. Böylelikle etik, eylemdeki öznelere yerini tutan, ahlaken onların üstünde yetkin bir konum alan bir olgu değildir. Sadece eylemde bulunanların bizzat ahlaki yetkinlik kazanmalarını sağlamak ve onların uygulamalarını yönlendirmekle sınırlı bir fonksiyon üstlenebilir. Yapması gereken de yalnızca bundan ibaret olmalıdır (Pieper, 1999, s.154-155).

Etiğin amacı davranışlara kılavuzluk edecek olan ilke ve kuralları oluşturmak, geliştirmek ve bunların uygulanmasını savunmak olarak belirtilmektedir. Bu nokta etiğin ahlakla olan en belirgin farkıdır. Bu anlamda etik eylemleri oluşturan ilke, kurallar, ve değerlerle ilgilidir. Bu bakımdan etik kuramın iki yaklaşımı ortaya çıkmaktadır: eylem etiği ve erdem etiği (Desjardins, 2006, s.269-270).

Etik değerler, önceden metafizik kavramlarla nitelendirilirken, günümüzde insanlığın daha iyi yaşamasını amaçlayan bir anlayışla ele alınmaktadır. Bilişim ve iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler gelecek kuşaklar ve evren kavramları da irdelenmektedir. Etik genel anlamda bilimin ve hukukun yolunu açan bir anlayış çerçevesinde, her konuyla ilgili ortaya konan normları yapısal olarak değerlendirir, düşünceler oluşturur ve çözüm önerileri getirir. Bu yönüyle bir tartışma ortamı hazırlayarak yeni sorunsalları irdelene olanağı verir (Çobanoğlu, 2007, s.10).

Etik ilişkilerde bir eylemin değeri, o eylemin yapıldığı belirli koşullarda başka eylem olanakları bakımından değerlendirilmesi özelliğini anlatmaktadır.

Bir eylemin onunla aynı türden eylemler arasında tuttuğu özel yer o eylemin değerini ifade etmektedir (Kuçuradi, 2006, s.169).

Pieper'e göre etik, topluluk içerisinde yaşayan, bilinçli ve sorumluluklarını bilen tüm bireyleri ilgilendirmektedir. Bir topluluk için norm, baskı ya da sınırlama anlamına gelmemekte, daha çok özgürlüklerden herkesin daha çok yararlanabilmesi amacıyla yaşamın düzenlenmesi ve yapılanması ile ortaya çıkan bir yaşam şekli anlamına gelmektedir. Kurationsız bir yaşam insan açısından söz konusu değildir. Kişiyi ahlaki eylemin anlamının yöntemsel ve sistematik olarak aktarılması etik kuram ile mümkündür. Etik ahlaki eylemin karşılığı değildir ancak bu eylemlerin bilgiye dayalı içeriklerini bildirmektedir. Etik eleştirel bakış açısıyla karmaşık nitelik taşıyan ahlaki eylem alanını kavramsal olarak insanın kavrayabilmesine ortam hazırlamaktadır (Kılavuz, 2003, s.17-18).

Etiğin amacı, bireye toplum içerisinde diğerleriyle birlikte yaşarken iyi temellendirilmiş ahlaki kararları kendi başına verebilecek durumda olmayı ve kendi başına var olabilmeyi öğretmektir (Kılavuz, 2003, s.18).

Etik kuram; hem bireysel ahlaki görüşlerden hem de toplumsal ve kamusal politikalardan kaynaklanan sorulara sistematik yanıtlar bulma girişiminin adıdır. Bu çerçevede bireysel sorular arasında "ben ne yapmalıyım, nasıl bir kişi olmalıyım, nelere değer vermeliyim" gibi sorular varken, toplumsal ve kamusal sorulara verilebilecek bazı örnekler şöyle özetlenebilir (Des jardins, 2006, s.61):

- En iyi toplum hangisidir?
- Hangi politikalar izlenmelidir?
- Bireylerin gönencini hangi düzenleme ve uygulamalar koruyup geliştirebilir?
- Bireylerin kendi aralarında anlaşmadıkları durumlarda ne yapılmalıdır?
- Çevre kirliliğini önlemek veya gidermek nasıl olabilir?
- Çevre sorunlarının nedenleri ve çözümleri üzerinde nasıl tartışmalıyız?
- Çevre sorunları bağlamında uzlaşma nasıl sağlanabilir?

Etik açıdan bir eylem kötü niyetle yapılmamış olsa da bu eylemin doğru olarak nitelendirilebilmesi için doğru bilgiye dayanması sağlanmalıdır. Bu bilgi doğru tutum ve davranışlara yönlendiren ve kılavuzluk eden, bilimsel olarak doğrulanmış güncel bilgidir. Bunlar diğer bilim dallarında elde edilen teknik

bilgiler ile alt disiplinlerden ve disiplinler arası çalışmalardan derlenen bilgilerdir (Arapkirlioğlu, 2003, s.54). Bu bilgiler etiğin ahlak bağlamında yapacağı çalışmalarda önem taşımaktadır.

Öte yandan etik kararlar verirken bilgilenmenin yeterli olmayacağı, iyi ve doğruyu yakalamak amacıyla çaba harcamanın gerekli olduğu vurgulanmalıdır. Özellikle sorumluluk, haklar, ödevler, erdemlilik, ahlakilik gibi sorumluluk da etik düşünce dünyasının temel kavramları arasında yer almaktadır (Arapkirlioğlu, 2003, s.55).

İnsanın amacı, yaşamda karşılaşılan ve yadırganan, istenmeyen, acısı çekilen sorunların değişimine ve çözümüne yardımcı olmak ise, bunu yapmanın yolu, olan bitenleri açıklamak ve çözümü gösterip aydınlatmaktan geçmektedir. Etik bilgiler sayesinde bilinçlendirme yapılabilmesi bir umut kapısını açmakta; etik sorunlar alanında bir Aydınlanma çağının gelebileceği umudunun kapısını açmaktadır (Kuçuradi, 2006, s.77).

5. ETİK VE AHLAK ARASINDAKİ BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Etik ve ahlak kavramlarının ilişkileri, farklılıkları ve sınırları birlikte değerlendirildiğinde ve bu çalışmada yer verilen yazarların yaklaşımları göz önüne alındığında aşığıdaki noktalar ortaya çıkmaktadır:

1- Etik; ahlak felsefesinin kavramsal boyutunu ve ahlakın teorik kısmını oluşturmakta, ilke ve kurallar oluşturmakta ve ahlak üzerinde felsefi çerçevede düşünmektedir.

2- Neyin iyi neyin kötü, doğru ve yanlışı ne olduğu, insan yaşamının amacının ne olması gerektiği, ahlaklı ve erdemli bir yaşamın içeriğinin nelerden oluşturduğunu araştıran felsefenin bir dalı olarak etik, ahlaki kavramları analiz ederek, iyinin ve doğrunun ne anlama geldiği, bir eylemi iyi ya da yanlışı yapan unsurların ne olduğu gibi konular üzerinde durmaktadır.

3- Etik, iyi ve doğru kavramlarının ne olduğunu araştırmaktadır. Ahlak ise kişinin sonradan edindiği tutum ve davranışlar için kullanılırken, aynı zamanda toplumun benimsediği değer sistemlerinin de adı olarak kullanılmaktadır.

4- Etik daha çok kurallara dayalı davranışları ifade ederken, ahlak kavramı ise duygusal boyutu içermektedir

5- Etik ahlakla, ahlaka ilişkin sorun ve yargılarla ya da ahlaki sorun ve yargılarla ilgili felsefe dalı olarak tanımlanabilmektedir. Ama etik sözcüğü her

zaman bu felsefe dalına ilişkin olarak kullanılmamaktadır. Bazen tam anlamıyla ahlak sözcüğü gibi kullanılırken, bazen de bir bireyin ya da grubun ahlaki kodunu ya da normatif teorisini göstermek için kullanılmaktadır. Ahlaki ve etik kavramları çoğunlukla doğru ya da iyi ile aynı anlamda ve ahlaka aykırı veya etiğe aykırı ile karşıt anlamlarda kullanılmaktadır.

6- Etik ahlak üretmez ama ahlak üzerine konuşur. Etik ahlaksal olanla ilintili bütün sorunları çok genel, ilkesel ve soyut düzlemde tartışır. Etik iyi olana değil, bir şeyin iyi olduğu hükmüne nasıl varıldığını söyler. Etik, ahlak kavramından hareket ederek eylemlere ve davranışlara anlam kazandırır.

7- Ahlak insanın değer ve tutumlarını içerirken, etik; insanların bireysel ve toplumsal anlamda kurdukları ilişkilerin temelinde var olan değerleri, kuralları, doğru-yanlış, iyi-kötü gibi kavramları ahlaksal açıdan araştıran felsefe disiplini dir.

8- Ahlak; toplumsal anlamda var olan davranış ve inançları yönlendiren bir değerler sistemidir. Etik soyut ve kuramsal bakarken, ahlak ise tersine bireylerin günlük yaşamı içerisinde nasıl yaşamaları gerektiğini ince ayrıntılar içinde pratik olarak düşünmektedir.

9- Ahlak; etiğin yaşam pratiğine yansıyan kurallar demetidir. Bir başka ifadeyle ahlak ben, etik ise biz anlamına gelmektedir.

10-Etik; adeta bir pusulanın kuzeyi sabit olarak göstererek gidilecek yere ulaşılmasına olanak sağlaması gibi; bir eylemi doğrudan buyurmaz veya yasaklamaz ancak bir eylemin veya davranışın ahlakiliğini gösterip bunu talep eder. Pusula da insana sadece gideceği yeri bulmasında yardımcı olur fakat doğrudan bunu göstermez veya fiilen izleme istemez.

11-Etik insanı eylem yapmaya zorlamadan yalnızca eylem yapma düşüncesine ahlaki açıdan katkı yapar. Gerçek yaşamda bireyler ahlaki eylem ve davranışları yapmaktan kaçınabilecekleri gibi ona aykırı tutum ve davranış da sergileyebilirler.

12-Etik eylem ve davranışları yapan kişileri aydınlatır, bilgilendirir ama doğrudan bu eylem ve davranışı belirlemede etkin değildir. Bu eylem ve davranışı sorgulayarak saydam bir yapıya kavuşturmaktadır.

13-Etik ahlakilik konusunda çalışmakla birlikte, etik sorular ile ahlak soruları birbirlerinden farklılaşmaktadır. Ahlak bireysel ve somut sorgulamalar yapmakta iken etik, ahlak ilkesini ve ahlakiliği gösteren eylemleri ve davranışları sorgulamaktadır. Netice olarak etik, ahlak eylemini konu alarak etik alanı oluşturmaktadır.

14-Etik, ahlaki eylemin yerini tutmak yerine bu eylemlerin bilgiye dayalı olan yapısını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bir yandan ahlaki davranış modellerinin ve temel tutumların irdelenip anlaşılması, öte yandan da ahlaki gereksinimlerin yöntem olarak belirlenmesi amacıyla tutum ve davranışlar ile eylemlerin betimlenmesine dönük ölçütler ortaya koyar. Bu yönüyle karmaşık ahlaki eylemleri kavramsal olarak açıklayıp anlaşılmasına katkı yapar. Böylece etik; ahlak üzerinde sistemli bir düşünce, irdeleme, araştırma, soruşturma, tartışma aracılığı ile ahlaki problemlerle ilgilenmektedir.

15-Etik, bir eylemin içeriği ne olursa olsun, ahlaki olarak tanımlanabilmesi için uyulması gereken koşulları biçimsel yollardan yeniden kurarak, ahlakla ilgili bütün sorunları çok genel, ilkesel ve soyut düzlemde tartışmaktadır. Bu nedenle etik, hangi somut amaçların tek tek iyi ve herkes için ulaşmaya değer amaçlar olduğunu belirlemez, daha çok ölçütleri belirler ve bu ölçütlere göre öncelikli ve iyi amacın hangisi olduğunun bağlayıcı bir şekilde kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir. Özetle etik ilkeler, iyi olanı değil, bir şeyin iyi olduğuna nasıl hükmedildiğini ve varıldığını ifade etmektedir.

16-Ahlaki sorular daha çok emir ve bildirme kipindeki ifadelerdir. Örneğin; yalan söylemeyeceğine söz ver, sadık kalacağına söz ver, işini düzenli ve titiz yap, saygılı davran, yardım et gibi emir ifadeleri ile yardım etmek bir erdemdir, başarı için çok çalışmak gerekir gibi bildirme cümleleridir. Etik ise konu olarak daha temel ve genel soruları ele almaktadır.

17-Etik ahlaktan farklı olarak somut eylem talimatları ve kurallar ortaya çıkarmaz, daha çok iyi davranmak isteyenleri farklı durumlarda önem taşıyan normları sorunlaştırmaya ve özel bir durumda yapılması gerekenin ne olduğuna karar vermeye çağırır.

18-Etik insanları ahlaklı yapmaz, bir insan yalnızca kendiliğinden, kendi aracılığı ve kendi iradesiyle iyi ya da kötü insan olabilir.

19-Etik bir süper ahlak da değildir ve insanlığa bağlayıcı eylem normları içeren bir katalog sunmamaktadır. Etik bir olaylar koleksiyonu değildir. Elde bir katalog olmadığı için, önceden belirlenmiş ahlaki normlara bakarak belli bir durumda neyin yapılması gerektiğini bildiren en yüksek ahlaki merci de değildir. Böylelikle etik, eylemdeki öznelerin yerini tutan, ahlaken onların üstünde yetkin bir konum alan bir olgu değildir. Sadece eylemde bulunanların bizzat ahlaki yetkinlik kazanmalarını sağlamak ve onların uygulamalarını yönlendirmekle sınırlı bir fonksiyon üstlenebilir. Yapması gereken de yalnızca bundan ibaret olmalıdır.

SONUÇ

İnsanın amacı, yaşamda karşılaşılan ve yadırganan, istenmeyen, acısı çekilen sorunların değişimine ve çözümüne yardımcı olmak ise, bunu yapmanın yolu, olan bitenleri açıklamak ve çözümü gösterip aydınlatmaktan geçmektedir. Etik ve ahlak sayesinde insanlığın bilinçlendirilmesi, yaşamakta olan sosyal, ekonomik ve siyasal sorunların çözümü konusunda bir umut kapısının açılması; böylelikle insan ve toplum yaşamında bir Aydınlanma çağının yaşanması olanaklı olabilecektir.

İnsan yaşamı sürekli bir karar verme sürecini gerekli kılmaktadır. Bu karar verme süreci sonrasında tutum ve davranışlar etik ilkeler doğrultusunda gerçekleştiğinde ahlâkî olarak değerlendirilmektedir.

Etik gibi ahlâk kavramını da her iş veya meslek adı ile yan yana kullanmak olanaklıdır. İş ahlâkı, sporcu ahlâkı, bilim ahlâkı, toplum ahlâkı benzeri kavramlar yaygın şekilde görülmektedir.

Etik ahlak alanının açıklanmasında ve değerlendirilmesinde araçsal bir rol üstlenmektedir. İnsanların tutum ve davranışları üzerinde görüş belirten ve araştırma yapan psikoloji, psikiyatri, sosyoloji gibi etik ve ahlâk da fikir yürütmektedir.

Diğer bir ifadeyle ahlâk ve etik aynı alanda bulunan ancak farklı anlamlar taşıyan kavramlardır. Aynılıkları ve farklılıkları olan, çoğu zaman karıştırılan ya da aynı anlamlarda sıklıkla kullanılan ama farklılıklarının önemsenmesi ve vurgulanması gereken kavramlar olarak ele alınmalıdır.

Etik kavramının bu kadar çok anlam içermesi konuyla ilgili çalışmaların zenginliğini ve çeşitliliğini sağlamakta, ancak bu durumla orantılı olarak zorluğunu da göstermektedir.

Etik olmadan ahlâkîlikle ilgili değerlendirme yapmak temelsiz bir bina inşa etmek ya da köksüz bir ağaç dikmek anlamına geleceği gibi, ahlâk olmadığında yapılan etik tartışmalarında meyvesiz bir ağaçtan veya toprağın altına doğru yapılmış olduğundan insanların yaşamalarına elverişli olmayan bir binadan farkı kalmayacaktır.

Etik ile ilgili bütün bilgilerin yüklendiği bir bilgisayarın yaptığı tüm işlemlerin etik olmasının düşünülmesi nasıl olanaklı değilse, iyi ve doğru tutum ve davranışların, üzerinde düşünmeden, anlamını kavramadan, herhangi bir bilinç ve bilgiye dayalı olmadan yalnızca zorunluluklardan dolayı ortaya konmasını da etik olarak yorumlamak ve değerlendirmek olası değildir.

Görüldüğü üzere etik, bir tutum ve davranışın daha düşünce plânında ilk ortaya çıktığı andan sonuçlarının uzandığı en uç noktaya kadar irdeleme yapmakta iken, ahlâk ise daha çok uygulamanın yapılışı ve etkileri ile ilgilenmektedir.

Etik tamamen insana ve topluma ilişkin bir kavram olduğundan dolayı, bütün sosyal kurumlarla yakın ilişki veya iletişim kurmak durumundadır.

Gelişmiş çağdaş toplumların sosyal yaşamlarının en belirgin özelliklerinden birisi etik uygulamalar olduğundan, ülkelerin bu alanda sergiledikleri çabalar gelişmişlik ölçütü olarak kabul edilmelidir.

Etik ve ahlâk hem bir bilgi birikimini gerektirmekte, hem de bu bilginin yaşama geçirilmesini istemektedir. Etik ve ahlâka ilişkin sorunları salt bir bilgi sorunu olarak görmek eksik bir değerlendirme olacaktır.

Günümüzde düşünce ve ifade özgürlüğü olan ülkelerin, etik alanda da gelişmiş olan ülkeler olduğu dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

Arapkırlioğlu, Kumru (2003). *Sınırtaşan Suların Kullanımında Ulusal Çıkarlar ve Çevre Etiği*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Arda, Berna (2004). Esin Kahya ve Tamay Başağaç Gül, *Bilim Etiği ve Bilim Tarihi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Atayman, Veyssel (2006). *Etik*, Trend Yayınları (derleme), İstanbul.

Çobanoğlu, Nesrin (2007). *Tıp Etiği*, İlke Yayınevi, Ankara.

Des Jardins, Joseph R. (2006). *Çevre Etiği*, Çevre Felsefesine Giriş, (Çev. Ruşen Keleş), İmge Kitabevi, Ankara, Nisan.

Durak, Nejdett (2003). *Aristoteles ve Farabi'de Etik*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

Gündoğdu, Özlem Şeniz (1999). *Kentsel Çevre Estetiğinin Etik Açısından İrdelenmesi*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Frankena, William (2007). *Etik*, (Çev: Azmi Aydın), İmge Kitabevi, Ankara.

Karali İnce, Meliha (1999). *Çevre Etiği*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kılavuz, Raci (2003). *Kamu Yönetiminde Etik ve Bir Sorun Alanı Olarak Yozlaşma*, Seçkin Yayınları, Ankara.

Kılavuz, Raci (2002). *Kamu Yönetiminde Etik ve Bir Sorun Alanı Olarak Yozlaşma*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas.

Kodal, Numan (2003). *Zygmunt Bauman'da Politika ve Etik*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kuçuradi, İoanna (2006). *Etik*, Türkiye Felsefe Kurumu, Türk Felsefesi Ya da Simurg Dizisi, Yayın No: 5, Ankara.

Özgener, Şevki, İş Ahlakının Temelleri, Nobel Yayınları, Ankara, Nisan 2004.

Pieper, Annemarie (1999). *Etığe Giriş*, Ayrıntı Yayınları, Ankara.

Yıldırım, İrfan (2003). *Toplumsal Birlikteliğin Temel Etik Gereksinimleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van.

